

poikansa, Raskolnikov, Charlie Parker, Galileo Galilei, Marilyn Monroe, Florence Nightingale, Taksikuski Kharon jne. Mutta erityisen jännittävä on kohtaus, jossa pietarilaiskirjallisuuden kolme suurta klassikkoa – Puškin, Gogol ja Dostojevski – ilmestyvät samaan kohtaukseen ainakin niminä tai funktiona, vaikka läsnä näennäisesti on vain Gogol:

Tuossa Gogol Puškiniksi pukeutuneena
kiirehtii, kuten aina, kasinolle.
Mutta hän ei pääse yli torin,
sillä Julius Caesar kuvaa siellä
elokuvaa.

Se, että Gogol on pukeutunut Puškiniksi, liittyy hänen rooliinsa Puškinin manttelinperijänä. Gogol tulee Puškinin jälkeen ja, Puškin-myytin mukaisesti, jatkaa luonnollisesti tämän perintöä. Aivan niin kuin kaikki Puškinia ennen ollut ennakoivat hänen ilmestymistään. Joten Gogoliksi pukeutunut Puškin on siis ainakin osa muuttumatonta Puškin-myyttiä myös Maikin käsittelyssä. Mutta toisaalta Gogol pukeutui Puškiniksi myös 70-luvulla kirjoitetuissa, 20-lukulaisten absurdiikkokirjailijan Daniil Harmsin nimiin luetuissa anekdooteissa, jotka parjasivat venäläistä kirjailijamytologiaa. Nämä anekdootit kiersivät Leningradin underground-piireissä, ja Domanski osoittaa, että Harmsin teksti on olennainen osa Maikin laulun oikeaa ymmärtämistä. Dostojevski on hankalampi tapaus, sillä häntä ei ole mainittu nimenä lainkaan. Sen sijaan Gogol on kiirehtimässä kasinolle, mikä oli tavallisempaa pelurina tunnetulle Dostojevskille. Uhkapelit ovat osa Dostojevski-myyttiä venäläisessä kirjallisuudessa, ja Maik kierrättää tätäkin kirjailijamyyttiä omassa tekstissään. Näin kolmiyhteys (Puškin, Gogol ja Dostojevski) on täydellinen, ja Domanskin analyysi onnistuu

erinomaisesti avaamaan näiden klassikoiden roolin Naumenkon tekstissä.

Yhden mielestäni merkittävän seikan Domanski kuitenkin jättää vaille huomiota: Maikin lähtökohta Pikkukaupunki N:ssä sekä musiikillisesti että poeettisesti on Bob Dylanin kuuluisa onomastinen eepos eli ”Desolation Row”, joka ilmestyi albumilla *Highway 61 Revisited* (1965). Tuossa laulussa on säkeet:

Einstein, disguised as Robin Hood
With his memory in a trunk
Passed this way an hour ago
With his friend, a jealous monk.

Näin ollen valepukeutumi-

Jälkisosialismin tuska ja epätoivon yhteisöllisyys

Serguei Alex. Oushakine: *The Patriotism of Despair – Nation, War, and Loss in Russia*. Ithaca & London: Cornell University Press, 2009. 299 s.

Princetonin yliopiston Slaavilaisen kielten ja kirjallisuuden laitoksella professorina toimiva Sergei Ušakin on viimeisen kymmenen vuoden aikana profiloitunut Aleksei Jurtšakin ohella tuotteliaaksi ja paljon viitatuksi pohjoisamerikkalaisesta antropologian traditiosta ammentavaksi Venäjätutkijaksi. Keskeistä molemmille on kiinnostus symboliseen ja kulttuuriseen tuottamiseen – siihen, miten ihmiset ilmentävät kokemaansa tietyissä sosiokulttuurisissa konteksteissa ja miten laajat makrotason prosessit todentuvat yksilöiden tuottamissa symboleissa. Ušakinin etnografinen tutkimus eteläsiperialaisen Barnaulin kaupungin paikallisaktiivien kokemasta jälkisosialismin tuskasta avaa huiman horisontin nykyvenäläiseen kansallismielisyyteen

nen ei liity ainoastaan Daniil Harmsiin, vaan yhtä kaikki Bob Dylaniin ja tätä kautta Einsteiniin, Robin Hoodiin ja Tuck-munkkiin, mikä avaa kokonaan uuden tulkinnallisen horisontin myös Maikin laululle. Otin Dylan-sitaatin esiin vain korostaakseni sitä, että Maik Naumenkon, ja venäläisen rocklyriikan yleensä, ymmärtämiseksi ei milloinkaan riitä yksinomaan sisäpuolinen tai ulkopuolinen näkökulma – molemmat ovat välttämättömiä.

Tomi Huttunen

ja nationalismiin, jota Ušakin nimittää osuvasti ”epätoivon isänmaallisuudeksi”. Esimerkillistä empiiristä ryhdikkyyttä osoittaa myös pitäytyminen Barnaulissa, joka on eittämättä herkullinen kohde, mutta Ušakinin tulosten ja tulkintojen valossa kaikkea muuta kuin yksittäistapaus. Ne lukijat, jotka ovat sivunneet nykyvenäläistä kansallismielisyyttä, patriotismia tai rasismia ja niissä ilmeneviä ristiriitoja, löytävät Ušakinin tulkinnoista takuulla yhtymäkohtia omiin havaintoihinsa ja kokemuksiinsa. Tässä suhteessa teos on myös paraatiesimerkki onnistuneesta tapaustutkimuksesta ja tutkimuksen rajauksesta, joka myös selittää ”yleisvenäläistä” kansallismielisyyttä sinä sisäpoliittisena todellisuutena, jota Kreml yrittää edellytyksiensä mukaan liehitellä. Mutta sen sijaan että kirjassa spekuloidaisiin Venäjän valtaeliitin lausuntojen tai niistä kirjoittavan median välityksellä uhmakkaaksi tulleen Venäjän poliittisia siirtoja,

”kirja tutkii sitä, kuinka toistuvaa, päivittäisessä elämässä ilmenevää väkivallan ja kärsimyksen symbolista työstämistä käytetään yksilöllisen organisoitumisen välineenä, tapana, jolla tuottaa yhteenkuuluvuuden mielekkäitä muotoja radikaalien muutosten tilanteessa” (s.13).

Johdannon ja päätelmien lisäksi kirjassa on neljä lukua, joista jokainen pureutuu tiettyyn jälkineuvostoliittolaisen muroksen aspektiin. Ensimmäinen luku valottaa kapitalismin rautautumista Barnauliin ja aiemman ”yhtenäissosialismin” yhteisöjen murentumista. Ušakinin tulkinta Barnaulin keskustan visuaalisesta ja tilallisesta ”seksikiöstä” käsitteellistää osuvasti jälkineuvostoliittolaista kaupunkimaisemaa yleisestikin: ”jälkisosialistisen kapitalismin ensisijainen sosio-symbolinen ongelma on siinä, että ei ollut minkäänlaista taloudellista, oikeudellista tai esteettistä kehystä, jolla fragmentoituneen ja osaksi yksityistetyin julkisen tilan olisi voinut yhdistää saumattomaksi pinnaksi. Uusien yrittäjien piirissä ei vallinnut minkäänlaista konsensusta siitä, miten heidän toimintansa voitaisiin määritellä yhtenäiseksi pelikentäksi.” (s. 20.) Oman lisänsä toi uusi rahatalous, jossa ”raha ja rahallinen vaihto ymmärrettiin pikemminkin osana laajempaa, ei-rahallista symbolista systeemiä kuin uutena systeeminä, joka toimisi aiemmalle systeemille vastakaisena” (s. 23). Taloudellisen epävarmuuden tuoma uusi kulttuuri murensi ihmisten aiemmat sosiaaliset ja kulttuuriset siteet, tai ehkä ennemminkin kuvitellut aiemmat siteet. Tämä puolestaan avasi nykyiselle tilanteelle lukuisia selitysmalleja, joita Ušakin lähestyy paikallisten poliittisten aktiivien ja yliopistoaktiivien, muun muassa kommunistinuorten, kuvausten kautta.

Näiden nuorten kertomuksissa alkaa avautua se maailma, jota

myös viimeaikainen venäläinen nationalismi kuin myös lukuisat patrioottiset diskurssit edustavat: ”Toistuva älyllinen pyrkimys yhdistää kansallinen historia tiettyyn maaperään, jotta voitaisiin säilyttää luonnon ja historian alkuperäinen yhteys ja palata siihen maantieteellis-historialliseen kontekstiin, jossa Venäjän kansa on menneisyydessä elänyt” (s. 59). Tärkeä vaikutin tällaisille diskursseille on ollut Andrei Parševin vuonna 2001 julkaisema teos *Potšemu Rossija ne Amerika* (Miksi Venäjä ei ole Amerikka), jossa Venäjän NL:n jälkeistä heikkoutta selitetään maantieteellis-ilmastollis-poliittisilla ”faktoilla”. Teoksen lopputulos rakentuu tutulta kuulostavalta ”venäläisen kulttuurin omalaatuisuudelle ja sen arvojen kääntämättömyydelle” (s. 61–62). Salaliittoteoriat ja niihin kytkeytyvät ksenofobiset ja rasistiset näkemykset ovat oiva strategia, jolla selittää edellä mainitun idealisoidun yhteyden puuttumista. Yhteisössä oleva syvä epäluottamus vallitsevaa tietoa ja tiedon tuottamisen tapoja kohtaan muodostaa vaihtoehtoisia tapoja selittää koettua kaaosta, ja tämä on myös keskeistä jälkineuvostoliittolaisille salaliittoteorioille. George Marcusin näkemykseen viitaten Ušakin toteaa, että ”kylmän sodan symbolinen perintö ja sitä rakenteistavat jäänteet tekevät salaliittoteorioista ennalta arvattavan vastauksen tietyille sosiaalisille faktoille” (s. 76).

Nämä faktat ovat kaikkialle levittäytyvä kulttuurinen ja sosiaalinen rappio. Kirjan toinen luku keskittyy niihin paikallisiin selitysmalleihin, joita Putin käsitteli kuuluisassa puheessaan vuonna 2005: ”NL:n romahdus oli viime vuosisadan suurin geopoliittinen katastrofi” (s. 79). Keskeistä tämän tragedian symboliselle tuottamiselle on yritys muotoilla Venäjän historia etnisin termein. Tästä syystä Ušakin toteaa perustellusti, että ”ellei neuvosto-

aikana muotoutunutta etnoksen teoriaa ymmärretä, nykyinen venäläinen nationalismi näyttäytyy ainoastaan yliampuvana kudelmana erilaisia ideoita ja kummallisia viitekehyksiä” (s. 85). Kaksi keskeistä teoreettikkoa tässä suhteessa ovat Julian Bromley (1921–1990) ja erityisesti Lev Gumiljov (1912–1992). Etnoksen teoriassa on läsnä rajusti tiivistettynä pyrkimys ”luonnon-tieteellistä” etnisyys tiettyssä ajassa ja tilassa ilmeneväksi organiseksi voimaksi. Bromleyn ajatus etnisen itsetietoisuuden yhteydestä biologiisiin ja psykologisiin prosesseihin oli lähtökohta Gumiljovin ajatukselle kansan psykologisista erityispiirteistä ja niihin kytkeytyvästä etnogeneesistä. Keskeistä tällaisissa teorioissa yhteiskunnallis-poliittisten ilmiöiden selitysmalleina on se, että ilmiöiden sosio-ekonominen ulottuvuus puuttuu teorioista lähes kokonaan. Täten kaikenlaiset häiriöt, epäkohdat ja ongelmat, joita jälkisosialistinen todellisuus generoi, johtuvat etnischistoriallis-maantieteellisistä tekijöistä, joissa olennaista on bio-psykologinen diskurssi.

Huimaavin esimerkki kyseisestä etnokansallisen selitysmallin akateemisesta sovelluksesta on erityinen ”vitaalisuuden sosiologian koulukunta” (*vitalistskaja sotsiologija*), joka vaikuttaa Altain valtionyliopistossa mutta jonka edustajia löytyy muistakin Venäjän akateemisista oppilaitoksista (s. 120). Tämä akateeminen ”etnovitalistien” projekti avaa oivan perspektiivin myös siihen käsitteiden kriisiin ja kielelliseen kuiluun, joka neuvostoajan dogmaattisen yhteiskuntatieteen ja uuden ”tieteettömyyden” välille repesi. Ušakinin erittäin kiehtova huomio tulee esille esimerkiksi siinä, että vitalistisen sosiologian käsitteistö noudattaa modernien luonnontieteiden, esimerkiksi immunologian, alkuaikojen tapaa käyttää kansallisvaltioiden

konflikteihin liittyviä metaforia. Varhainen immunologia näki ihmiskehot vaarassa olevina valtioina, jotka joutuivat jatkuvasti sotiin ulkoisia tunkeutujia (viruksia, bakteereja) vastaan. Barnaulin etnovitalistien tapauksessa tämä ilmenee puolestaan käänteisesti: He näkevät yhteiskunnan ja sosiologian luonnollistuneina ja orgaanisina entiteetteinä, joita uhkaavat erilaiset sairaudet ja ulkoiset tunkeutajat. Tästä sitten seuraa se, mikä on tuttua monista Venäjän viimeaikaisista ihmistieteiden trendeistä, esimerkiksi kielitieteestä: korostunut normatiivisuus, jossa oma, essentialistinen tieteenala tutkimuskohteineen tulee pitää puhtaana haitallisista vaikutteista. Vitalistisen sosiologian tapauksessa sosiologian yhtenä tavoitteena nähdäänkin ”virheitä ja vääristymiä korjaava sosiaalinen terapia” (s. 125).

Kirjan kolmas luku keskittyy Tšetšnian sodan veteraanien haastattelujen ja sotaan liittyvien materiaalien pohjalta rakentuvaan kuvaukseen siitä, ”kuinka valtio katosi”. Tämä sitoo hienosti yhteen aiemmassa luvussa olleen keskustelun valtiollis-yhteiskunnallisen tason puuttumisesta etnis-kansallisissa diskursseissa. Konkreettinen esimerkki valtion ja yhteiskunnan katoamiselle löytyy rintamalta palanneiden ja oman onnensa nojaan jätettyjen veteraanien kohtaloista. Heitä ei ollut olemassa virallisessa kertomuksessa, jossa koko sota haluttiin pitää pois tietoisuudesta. Tästä syystä Tšetšnian sodan veteraanit ovat esimerkkitapaus ”epätoivon patriotismin” sotilaista, kun aiemmat, vahvasti valtio-orientoituneet identiteetit kohtaavat valtion juridisen, taloudellisen ja symbolisen tuen äkkinäisen loppumisen (s. 131–132). Uuden Venäjän sananvapauden näkökulmasta oman paradoksinsa traumaattisen sodan luonteeseen toi valtion kyyttömyys – neuvostoajan taidoista ja tekniikoista

huolimatta – hallita sodasta käytyä julkista keskustelua. Vaikka sodan alkuaikojen armoton kritiikki saatiin kitkettyä valtamedioista, niin yksittäisissä lehdissä kerrottua ja ennen kaikkea suusta suuhun levinyttä sodan traumaa ei saatu hillittyä. Vuoden 2006 kevääseen mennessä Venäjällä oli vähintään miljoona sotilasta, jotka olivat osallistuneet sotaan ja joiden kertomukset levisivät ympäri Venäjää (s. 151). Nämä ilmiöt vahvistivat toisiaan: syvä epäluottamus valtion sotaan koskevaan tiedotukseen ja hylätyksi tulleet ja katkeroituneet sotilaat, jotka vahvistivat tiedotuksen valheellisuutta. Ehkä kaikkein keskeisintä symbolisen tuottamisen ja sotaan liittyvän kokonaisvaltaisen poisselittämisen näkökulmasta on ollut sodan traumaattisuuden yksityistymisen: perheiden kokema suru kaatuneista pojistaan ei ole kanavoitunut laajaksi sodanvastaiseksi liikkeeksi. Ušakinin mukaan syy tähän on syvässä epäluottamuksen tunteessa sotaan liittyvää laajempaa ilmapiiriä kohtaan, joka ulottuu aina kriittiseen mediaan ja ihmisoikeusjärjestöjen aktiivisuuteen saakka.

Viimeinen luku valottaa tämän epäluottamuksen syitä ja osoittaa sen, miksi juuri *Sotilaiden äidit*-järjestö on ollut keskeisin sotaan kritisoiva taho. Kaatuneisiin sotilaisiin liittyvän epäluottamuksen lisäksi myös ruumiiden kotiuttamiseen liittyi yksityiskohtia, jotka lisäsivät epäluuloa viranomaisia kohtaan: sinkkiarkut sisälsivät vääriä vainajia, joissain tapauksissa niissä oli vain hiekkaa ja kiviä, annetut selitykset eivät olleet uskottavia (s. 210). Osaltaan näissä tapauksissa äitejä mobilisoivat vastaavat muistot Afganistanin sodasta. Altain alueen *Sotilaiden äidit* oli itse asiassa saanut alkunsa vuonna 1989, jolloin Afganistanissa kuolleiden poikien äidit halusivat liittyä yhteen. Jo tuolloin, Neuvostoliiton hajoamisen kynnyksellä,

koettiin valtion taholta unohtus ja hylkääminen. ”Sotilaiden kuolleet eivät luoneet tätä valtion ja kansalaisten välistä kuilua, mutta ne syvensivät sitä merkittävässä määrin” (s. 220). Yhteisöllisyys rakentui menetyksen ja surun ympärille, esimerkiksi sotilaiden hautaamisiin, ja sitä puolestaan vahvisti – yksittäisen esimerkin valossa – tuntemattomaksi muuttuneen yhteiskunnan taholta koettu barbaria: hautoja vandalisoitiin, niiden metallilaaatit ja hautoja ympäröineet metalliaidat varastettiin, jne. (s. 229–230). Vahvasti henkilökohtaistunut sodan menetyksistä ja mielivaltaisuuksista rakentunut kehys niin veteraanien kuin kuolleiden sotilaiden äitien kokemalle jälkineuvostoliittolaisuudelle ei ole Ušakinin mukaan kanavoitunut vaatimuksina yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta vaan ennen kaikkea revanssin ja koston tunteena (s. 258).

”Epätoivon isänmaallisuus tuomaan, kansan ja traumaattisen kokemuksen yhteen, haavoittuneena kiinnikkeenä epätoivon patriotismi kääntää huomion pois tuskasta pikemminkin kuin poistaa tuskan” (s. 262). ”Epätoivon patriotismi” on tyrmäävän loistelias kiteytys nykyvenäläisen kansallismielisyyden ja rasismin lukuisille ilmentymille. Nyky-Venäjä on muutakin kuin epätoivon isänmaallisuutta, mutta kirjan luettuaan maan isänmaallinen eetos ja ”olemisen vaikeus” avautuu paljon syvällisemmin.

Jussi Lassila